

Gljúfrá

Eyðibýlið Gljúfrá var að fornu mati 18 hundraða jörð¹ og tekur nafn af ánni sem fellur í þröngu gljúfri innantil við túnið. Bærinn stóð í nær 80 metra hæð og er sjávangatan ærið brött. Við hana stendur Hvíldarsteinn.² Þar hvíldu menn sig og létu baggann hvíla á steininum, væri byrðin þung.³ Neðar við sömu götu er stærrí steinn er menn nefndu Grettistak.⁴ Ofan við túnið á Gljúfrá opnast Gljúfrárdalur en afdalur sem gengur austur úr honum heitir Snjádalur⁵ og hefur einnig verið nefndur Grjótárdalur.⁶ Á fyrri hluta síðustu aldar var jörðin Gljúfrá talin „mikið mögur“ og „slægnalítill eftir stærð“ en engjavegurinn var þó stuttur.⁷ Slægjulandið er utan við túnið og heita þar Gljúfrármýrar.⁸

Á fyrri hluta 15. aldar var Gljúfrá ein hinna mörgu jarða sem Guðmundur ríki Arason átti á Vestfjörðum en þær voru allar dæmdar undir konung árið 1446.⁹ Um 1700 átti Sveinn Einarsson á Fífustöðum stóran hlut í Gljúfrá¹⁰ en hundrað árum síðar var jörðin í eigu Ólafs Thorlacius, kaupmanns á Bíldudal.¹¹

Á átjándu öld og fyrstu áratugum hinnar nítjándu var oftast tvíbýli á Gljúfrá.¹² Þegar manntal var tekið árið 1762 hafði Ingibjörg Jónsdóttir þó alla jörðina til ábúðar.¹³ Eiginmaður hennar og dóttir af fyrra hjónabandi, þau Ívar Jónsson og Ólöf Jónsdóttir, höfðu þá verið dæmd til dauða fyrir sífjaspell en beðið var eftir niðurstöðu hæstaréttar.

Í sálnaregistri ungdómsins frá árinu 1758 er Ólöf á Gljúfrá sögð vera 18 ára.¹⁴ Tekið er fram að hún hafi verið fermd á því sama ári, sé læs á bók og kunn barnalærdómminn¹⁵ – „þénar hjá stjúpfoður sínum, Ívari

¹ Jb. Á. og P. VII, 13.

² ÖÖ.

³ Sama heimild.

⁴ Sama heimild.

⁵ D.I. IX, 29–30.

⁶ Sóknaflýs. Vestfj. II, 21.

⁷ Sama heimild. II, 23.

⁸ ÞN 1951, 155 (Árbók F.Í.).

⁹ D.I. IV, 683–694.

¹⁰ Lbs. 797 4to. Jarðaskrá úr Ísafjs. frá árinu 1695. Jb. Á. og P. VII, 13.

¹¹ Rtk. Jarðab. V. 16, Ísafjs. 1805.

¹² Rtk. 2. 1. Stríðshjálpin 1681. Manntöl 1703, 1801 og 1816. Jb. Á. og P. VII, 13.

¹³ Rtk. 2. 1. Stríðshjálpin 1681. Manntöl 1703, 1801 og 1816. Jb. Á. og P. VII, 13.–14. Bændatöl og skuldaskrár 1720–1765, Ísafjs. um 1735, eftirrit. Jarða- og bændatöl 1752–1767, Ísafjs. 1753. Smt. Rafnseyrar.

¹⁴ Manntal 1762.

¹⁵ Smt. Rafnseyrar.

Jónssyni á Gljúfrá, hegðar sér vel og frómlega“, segir þar.¹⁶ Einu ári síðar dundu ósköpin yfir er Ívar bóndi gerði þessari prúðu stjúpdóttur sinni barn.¹⁷ Við slíku athæfi lá dauðarefsing og var því reynt að leyna barnsfæðingunni en allt komst upp og voru stjúpfæðginin dæmd til dauða á þingstað réttum, Auðkúlu í Arnarfirði, þann 16. maí 1761.¹⁸ Bæði voru dæmd fyrir framda blóðskömm og dulda barnsfæðingu og fyrir að hafa ekki leitast við að halda lífi í barninu.¹⁹ Með vísun til gildandi laga var í dómnum kveðið á um að Ívar skyldi leiddur til aftökustaðarins með snöru um háls og klipinn þrisvar á leiðinni með glóandi töngum.²⁰ Í dómsorðunum var tekið fram að á höggstokknum ætti hann fyrst að missa sína hægri hönd og síðan höfuðið.²¹ Stúlkan unga var einnig dæmd til að hálshöggvast og mælt svo fyrir að höfuð hennar yrði að aftöku lokinni fest upp á stjaka öðrum til viðvörunar.²²

Dóminn kvað upp Sigurður Sigurðsson, settur sýslumaður í Ísafjarðarsýslu,²³ en hann var af mörgum nefndur Sigurður „skuggi“ (sjá Mosvellir). Ekki dæmdi hann einn og meðdómendur voru þessir: Bjarni Einarsson hreppstjóri á Borg, Árni Bjarnason í Hokinsdal, Bjarni Árnason á Ósi, Bjarni Eysteinnsson á Laugabóli, Björn Jónsson á Rafnseyrarhúsum, Guðbrandur Bjarnason á Tjaldanesi, Loftur Bjarnason á Kirkjubóli og Jón Bjarnason á Rauðsstöðum.²⁴

Dauðadóminn yfir Ívari og Ólöfu staðfesti Davíð Scheving, sýslumaður í Barðastrandarsýslu, á aukalögþingi sem efnt var til í Selárdal 31. ágúst 1761.²⁵ Sakamál þetta úr Arnarfirði fór síðan fyrir hæstarétt í Kaupmannahöfn og varð dómsniðurstaðan sú hin sama.²⁶ Í hæstarétti var líflátsdómurinn staðfestur 16. desember 1762²⁷ en þá staðfestingu hefur sýslumaður Ísfirðinga, Sigurður „skuggi“, að líkindum ekki fengið í hendur fyrr en alllangt var liðið á sumarið 1763. Þau Ívar og Ólöf frá Gljúfrá voru tekin af lífi 22. ágúst 1763 eins og sjá má á vottfestri yfirlýsingu er sýslumaðurinn hefur ritað aftan á dómsskjölin.²⁸ Þar greinir hann frá því að við aftökuna hafi margir verið viðstaddir en gera má ráð fyrir að hin dæmdu hafi verið leidd undir öxi á Auðkúlu,

¹⁶ Smt. Rafnseyrar.

¹⁷ Sama heimild.

¹⁸ Skjs. stiftamtm. III, nr. 227. Hæstaréttard. frá 16.12.1762.

¹⁹ Sama heimild.

²⁰ Sama heimild.

²¹ Sama heimild.

²² Sama heimild.

²³ Sama heimild.

²⁴ Sama heimild.

²⁵ Sama heimild. Smt. Rafnseyrar 1763.

²⁶ Skjs. stiftamtm. III, nr. 227. Hæstaréttard. frá 16.12.1762.

²⁷ Sama heimild.

²⁸ Sama heimild.

Þingstað sveitarinnar (sjá Auðkúla). Einn bændanna þriggja sem vottuðu með sýslumanni að aftakan hefði farið fram átti heima á Auðkúlu en hinir á Tjaldanesi og í Stapadal.²⁹ Ekki liggur fyrir hvar stjúpfeðginin frá Gljúfrá voru höfð í varðhaldi þær 118 vikur sem liðu frá því dauðadómur sýslumanns var kveðinn upp og þar til aftakan fór fram en líklegast er að Sigurður „skuggi“ hafi geymt þau í dýflissu hjá sér. Hann sat í Holti í Önundarfirði vorið 1761 en settist að á Mosvöllum í sama byggðarlagi vorið 1762 (sjá Mosvellir).

Á Þingvöllum við Öxará var konu síðast stjakað í Drekkingsarhyl árið 1749 en þar voru nokkrar konur dæmdar til að hálshöggvast á árunum 1760–1790, fyrir sífjaspell eða leyndar barnsfæðingar.³⁰ Tvær þessara kvenna voru af Vestfjörðum en önnur þeirra var sýknuð af yfirréttinum og ekki er ljóst hvort hin var tekin af lífi.³¹ Tvímælalaust er að líflát bóndans á Gljúfrá og stjúpdóttur hans var ein hin allra síðasta aftaka á þingstöðum Vestfirðinga og er höfuð þeirra fuku af bolnum var blóði úthellt í síðasta sinn á voru landi fyrir sakir sem flokkuðust undir sífjaspell.³²

Sigurður sýslumaður „skuggi“, sem kvað upp dóminn yfir Ívari og Ólöfu og stóð fyrir aftökunni, átti löngum í basli. „Honum veittust embættisverk erfiðlega, var fátækur og fékk oft uppgjöf skulda“, segir um hann í æviskrám.³³ Á sínum sýslumannsárum vestra reið hann eitt sinn suður í Borgarfjörð til fundar við Magnús Gíslason, amtmann á Leirá. Þar var þá við störf ungur skrifari, Jón Þorláksson að nafni, vestfirskur að ætterni en síðar prestur á Bægisá. Honum varð vísa á munn:³⁴

Skuggi hingað skaust á hesti fúsum,
Skuggi gisti nótt í amtmannshúsum,
Skuggablakkur, Skuggahnakkur,
Skuggastakkur skreið og sprakk í lúsum.

Ætla má að slíkur kveðskapur hefði glatt Ívar og Ólöfu sem nú lágu höfuðlaus í sinni dys því ekki mun valdsmaðurinn hafa verið þeim kær né heldur böðullinn sem við vitum ekki hver var.

Þegar stjúpfeðginin voru leidd til höggs baslaði Ingibjörg Jónsdóttir

²⁹ Skjs. stiftamt. III, nr. 227. Hæstaréttard. frá 16.12.1762.

³⁰ Sama heimild.

³¹ PáSig 1971, 38. Alþb. Ísl. XIV, 568 og XV, 78–82, 143, 389, 414 og 418.

³² Alþb. Ísl. XIV, XV og XVI og Acta yfirrettarins 1774.

³³ IHH 1992, 206.

³⁴ Ísl. æviskrár IV, 258.

enn við búskap hér á Gljúfrá, kona Ívars og móðir Ólafar.³⁵ Hún var þá um sextugt, „fróm og einföld“ að sögn prestsins og hafði „lært sinn kristindóm“.³⁶ Hjá henni voru árið 1763 þrjú börn hennar, Jón Jónsson, sagður 21 árs, albróðir Ólafar, Guðbjörg Ívarsdóttir, 15 ára, og Jón Ívarsson, 13 ára.³⁷ Dauft var yfir mannlífínu á Gljúfrá um þær mundir, í skugga grimmra skapa, dóms og dauða. Seinna birti á ný. Ætla má að Jón Jónsson sem hér bjó árið 1801, sagður 58 ára,³⁸ hafi verið sá hinn sami og hér var nefndur því aldurinn passar. Ekkja hans, Þuríður Jónsdóttir, stóð hér enn fyrir búi árið 1816 en rangt er farið með aldur hennar í manntalinu frá því ári.³⁹ Þá voru í hreppnum fimm Jóns börn, fædd á Gljúfrá á árunum 1773–1793.⁴⁰ Mjög sterkar líkur benda til að Ólöf, sem höggvin var, hafi verið föðursystir þeirra allra. Eitt þessara meintu systkina var Ingimundur Jónsson sem bjó á Gljúfrá um nokkurt skeið⁴¹ en á árunum kringum 1850 bjuggu hér dóttir hans og tengdasonur, Sigríður Ingimundardóttir og Árni Pétursson.⁴² Þau voru landsetar Jóns Sigurðssonar, skjalavarðar í Kaupmannahöfn, sem átti tíu hundruð í Gljúfrá en einmitt þessi eign tryggði honum kjörgengi er kosið var til hins endurreista Alþingis í fyrsta sinn árið 1844.⁴³ Án eignarhalds og umráða yfir þúfnakollunum hér í túninu hefði prestssonurinn frá Rafnseyri ekki mátt gefa kost á sér til setu á Alþingi og líklegt er að saga Íslands á nítjándu öld hefði þá orðið með nokkuð öðrum brag en raun varð á. Moldin hér á Gljúfrá geymir því minningar af tvennum toga, sárar bæði og sigurglaðar.

Oft mun fátækt fólk hafa búið á Gljúfrá og þegar lítið var um mat kom sér vel að fá úr ánni silung sem hér veiddist undir fossi, skammt frá sjó.⁴⁴ Við slíkan veiðiskap tókst þó eitt sinn svo illa til að sonur ekkju sem hér bjó féll í hylinn og druknaði.⁴⁵ Hvarf þá veiði úr ánni því slegin þungri sorg mælti móðir piltsins svo um og lagði á að aldrei framars skyldi nokkur málsverður fást úr því vatni.⁴⁶ Nú hefur jörðin legið í eyði frá 1943.⁴⁷

³⁵ BBen Sýslumæfir III, 515.

³⁶ Smt. Rafnseyrar 1763.

³⁷ Sama heimild.

³⁸ Sama heimild.

³⁹ Manntal 1801.

⁴⁰ Manntal 1816. Sbr. Manntal 1801. Sbr. einnig þrjbj. og smt. Rafnseyrar.

⁴¹ Manntal 1816.

⁴² Sama heimild.

⁴³ Þrjbj. og smt. Rafnseyrar. Sbr. Manntal 1816.

⁴⁴ LKr 1960, 41–43.

⁴⁵ Sama heimild.

⁴⁶ Sama heimild.

⁴⁷ Firðir og fólk 1900-1999, 119.

